

ЦИТАТИ ОТ УОРФ

De-cogito (2008)

Франц Боас (1920): „Мнозинството хора нищо не знаят за категориите, лежащи в основата на езика и оставащи неосъзнати преди систематическото изучаване на граматиката. Но въпреки това именно лингвистическите категории ни заставят да виждаме света от гледна точка на определена система понятия, прилагани от нас, поради незнание на законите на развитие на езиците, за обективно-дадени категории и на свой ред въздействащи върху формите на нашето мислене“ (Боас 1997, 525–526).

„Научното изследване на обобщени социални форми изисква... изследователят да се освободи от всички оценки, основани на нашата култура. Обективното, строго научно изследване е възможно само ако ни се удаде да влезем във всяка култура на нейна собствена основа“ (Boas 1928).

§ 183

Измисленото 'Време'. Ние представяме времевите понятия като съотнесени с 'обективното време'. Говорим и мислим за някакви 'пет минути', 'десет дни', 'една година' така, както говорим за 'пет ябълки', 'десет метра', 'едно завъртане на Земята около Слънцето'. Но в действителност ние никога не намираме в света десет дни заедно или една година време пред нас. Въпреки това ние сме създали понятие за обективно Време, което съвсем не е същност, позната на всички хора. Тук трябва да приведа изследването на Бенджамин Уорф върху езика хопи и 'метафизиката', която стои 'под него': хопи не намират някакво обективно време, не броят дните като обекти, а отнасят траенето и следването единствено към вътрешния опит. (Worf, 1956, p. 112–124, 134–159)

§ 312

Крос-културна съпоставка. Нещата са и процеси, процесите са и неща – езикът Хопи. В статията „Един американски модел на Вселената“ Бенджамин Уорф отбелязва: „Почти всички метафизически думи в Хопи са глаголи, а не имена, както в Европейските езици.“ (Whorf, 1956, p. 61) В същото време „езикът Хопи не съдържа думи, граматични форми, конструкции или изрази, пряко отнасящи се към онова, което наричаме 'минало', 'сегашно' и 'бъдеще“ (ibid, p. 57). В статията: „Отношението на привичното мислене към езика“ (Whorf, 1956), той добавя: „Микрокосмосът на Хопи, изглежда, е анализирал реалността изключително в термини на събития (или по-добре 'случване', 'eventing'), реферирани по два начина, обективен и субективен.“ (ibid., p. 147) Времевите понятия като ден, час не се обективират, не са неща. Не са неща и общите думи в нашите езици като 'вода' в смисъл на вещество. „Всички имена имат индивидуално значение и единична и множествена форма.“ (ibid., p. 141)

Процесите не са неща, както е в нашите езици. Така в Хопи „'светкавица, вълна, пламък, метеор, кълбо дим, пулсация' са глаголи“ (Whorf, 1956, 3, p. 215). А „в Нутка, език от о-в Ванкувър, всички думи ни изглеждат като глаголи... имаме монистичен възглед за природата, който ни дава само един клас думи за всички видове явления. 'Става къща' или 'къщее' е начинът да се каже 'къща', точно както 'става пламък' или 'гори'“. (ibid., 215–216)

Такива факти ни помагат да осъзнаем несъзнаваните си конвенции за 'нещо': нещото не е просто пространствена форма, а събитието не е просто времева форма: пространство-време са смесени, както е и положението в самия свят.

Но в категорията 'нещо' ние поставяме и 'страх', и 'съгласие', и 'предмет'.

§ 488

Сравняване с други 'архетипи' в други езици. Сравнението между чужди култури трябва да протече на фона на един общ свят. Хората говорят за едни и същи неща с различни граматика. И това сравнение ни казва, че в други значими и при това много езици, като китайски, отсъства S-P, и по-точно тя е разпознаваема за нас само по словореда.

Отмисляне на формата 'S-P' и на субстанцията (абсолютен субект) като 'необходима истина'.

Приемане на формата 'S-P' като всеобща форма на описание в индоевропейското културно пространство.

Отхвърляне на идеята за 'субстанция' и на абстрактната форма „S е P“ от една всеобща метафизика като неадекватна.

Бенджамин Уорф установява: „Индоевропейските езици и много други езици силно демонстрират тип изречение с две части, всяка от които се строи около един клас думи – субстантиви и глаголи, – които тези езици третират различно в граматиката си. Както показвах в *Review* през април 1940, тази дистинкция не е извлечена от природата; тя е просто резултат от факта, че всеки език трябва да има някакъв вид структура, и тези езици са избрали такава. Гърците и специално Аристотел са развили този контраст и са го направили закон на разума. Оттогава този контраст е бил поставян в логиката по много различни начини: субект и предикат, действащ и действие, неща и отношения между тях, обекти и техни атрибути, квантори и операции... Все пак цялата тенденция на съвременната физика с 'полето' е имплицитно проблематично за тази идеология.“ (Whorf, 1964, 241)

Whorf, B. „A Linguistic Consideration of Thinking in Primitive Communities“ (1936). *Language, Thought, and reality*. MIT Press, 1956, p. 65–86

ФИЛОСОФИЯ НА ОТНОСИТЕЛНОСТТА

§ 211

Езиковите форми 'строят' света – Сепир. Езикът е относителен – говори се в рамките на езиковата общност, частично съвпадаща с културна общност. Осъзнаването и обясняването на езиковата относителност е акт с фундаментално значение за лингвистиката и философията. Това е направено от Франц Боас, Едуард Сепир и Бенджамин Уорф. Сепир и особено Уорф правят съществени стъпки за философското осмисляне на тази относителност. Справедливо е да се сравни релативистичната лингвистика с релативистичната механика спрямо класическата. По същия начин класическата лингвистика и философия не осъзнават относителността и грубо обобщават западната граматика и философия като всеобща човешка граматика и философия.

§ 232

'Sapir-Worf Hypothesis' ('Хипотеза на Сепир-Уорф'). Едуард Сепир развива тезата за относителността в направлението език-мислене. Хипотезата, потвърждавана в теренните изследвания сред индианците, е че различните народи в своите езици разделят света по различен начин чрез *граматическите категории*.

Това разбиране е продължено и развито от ученика на Сепир – Бенджамин Уорф и така се ражда 'Сепир-Уорф хипотезата' (Sapir-Worf Hypothesis, SWH). Най-често SWH се илюстрира със забележителния пасаж на Сепир от 1929 г.: „Хората

живеят не само в обективния свят и не само в света на обществената дейност, както обикновено предполагат; те в значителна степен се намират под влиянието на онзи конкретен език, който е станал средство за изразяване за даденото общество. Би било погрешно да предполагаме, че можем напълно да осъзнаем реалността, не прибъгвайки към помощта на езика, или че езикът се явява средство за решаване на някои специални проблеми на общуването и мисленето. В действителност 'реалният свят' в значителна степен безсъзнателно се строи на основата на езиковите норми на дадена група... Ние виждаме, чуваме и възприемаме така или иначе едни или други явления главно поради това, че езиковите норми на нашето общество предполагат дадена форма на изразяване“ (Сепир 1993, 261).

У Бенджамин Уорф срещаме по-категорична формулировка: „Този факт е много значителен за съвременната наука, защото той означава, че никой не е свободен да описва природата абсолютно независимо, а сме принудени да правим това в определени начини на интерпретация даже тогава, когато смятаме себе си за най-свободни. Човек, по-свободен в това отношение, отколкото другите, би се оказал лингвист, запознат с множество най-разнообразни езикови системи. Обаче до днес такива лингвисти не е имало. Ние сме въведени в нов принцип на относителност, който гласи, че наблюдателите не стигат от една и съща физична реалност към една и съща картина на Вселената, освен само при сходство или поне калибриране на езиковите системи“ (Whorf 1956, 214).

§ 233

Лингвистичната относителност е формулирана от Франц Боас. Въпросната 'хипотеза на Сепир-Уорф' не е на Сепир-Уорф. Ето какво пише учителят на Сепир и Уорф Франц Боас през 1920 г: „Мнозинството хора нищо не знаят за категориите, лежащи в основата на езика и оставащи неосъзнати преди систематическото изучаване на граматиката. Но въпреки това именно лингвистическите категории ни заставят да виждаме света от гледна точка на определена система понятия, прилагани от нас, поради незнание на законите на развитие на езиците, за обективно-дадени категории и на свой ред въздействащи върху формите на нашето мислене. Произходът на тези категории е неизвестен, но те, очевидно, нямат нищо общо с феномените, съставляващи предмета на психоаналитическите изследвания“ (Боас 1997, 525–526)

234

Б. Относителност на съществително и глагол и свързаното с това различно възприемане на 'времето': „В езика хопи 'мълния', 'вълна', 'пламък', 'метеор', 'дим', 'пулсация' са глаголи, тъй като всичко това са краткотрайни събития и именно затова не могат да са нищо друго, освен глаголи... По такъв начин виждаме, че в езика хопи е налице класификация на явленията (или лингвистично изолируемите единици) по продължителност, нещо съвсем чуждо на нашия начин на мислене... За 'къща' може да се каже и 'къщата е налице'. Тези думи приличат на глаголи, защото те получават флексии, предаващи различни оттенъци на трайността... 'стара къща', 'временна къща', 'къщата, в която съм бил', 'къща, която започна' и т. н. (ibid., p. 215)

В. Езикът *хопи*, както го вижда Уорф, минава без субект-предикат ориентацията и описва реалността главно в термини на явления.

ФОРМАТА НА ЧОВЕШКИЯ СВЯТ

Виртуалното о-пределя реалното на ниво език. Думите не влияят върху това, което изпитваме. Но за да организираме колективния си живот, ние налагаме върху феномените огромна мрежа от знаци. Езиците са като карти на реалностите. Едни карти се различават от други не само защото едни карти са по-точни от други, а и

защото едни карти приемат едни условни знаци, а други – други. Едни карти приемат едни координатни системи, а други – други. В едни звездни карти се разпознават едни съзвездия, а в други – други. Едни езици имат една граматика, други – друга. Граматиките могат да се различават силно. Например може да не се използва двойката име–глагол, системата на лицата, системата на граматичните времена. В такива езици същият свят изглежда различен. В този смисъл виртуалното о-пределя реалното. Феноменът е сходен с ‘неопределеността на референцията’, ‘онтологическата относителност’ (Куайн). Лингвистите са го описали като ‘езикова относителност’ (Боас, Сепир, Уорф).

СВЕТУВАНЕ

125. ‘Времето’ е вариантен дескрипт.

„Дефиниция. *Дескрипт*: единица описание.

‘Дескрипт’ е дума или символ със статус на елемент от местно описание на света. Дескрипът може да е местно понятие: ‘дух’, ‘тотем’, ‘божество’; категория: ‘битие’, ‘същност’, ‘идея’; научно понятие: ‘енергия’, ‘маса’, ‘скорост’. Чрез групи дескрипти, достатъчно уникални, може да разпознае една култура.“ (*Философия на относителността*, § 92).

Ако е верен извода, че Времето не е реално, а е категория на описание, то далечни на нашата култури няма да имат категория ‘време’, описвайки различно потока на света, универсален за хората.

Времето не е елементарна очевидност, описвана еднакво от всички култури.

126. ‘Процес’ и ‘продължителност’ в далечни култури.

Експеримент. Нека проверим дали Времето присъства в описанието на света в далечни култури? Дали граматичната форма ‘нещо–процес’ е универсална?

Да потърсим и сравнение с по-далечни култури и езици. Ето как Бенджамин Уорф описва подобно сравнение: „Оказа се, че взаимовръзката дава възможност да се отделят с помощта на езика класове представи, подобни на ‘европейските’ – ‘време’, ‘пространство’, ‘субстанция’, ‘материя’.

В езика хопи ‘мълния’, ‘вълна’, ‘пламък’, ‘метеор’, ‘дим’, ‘пулсация’ са глаголи, тъй като всичко това са краткотрайни събития и именно затова не могат да са нищо друго, освен глаголи... По такъв начин виждаме, че в езика хопи е налице класификация на явленията (или лингвистично изолируемите единици) по продължителност, нещо съвсем чуждо на нашия начин на мислене... За ‘къща’ може да се каже и ‘къщата е налице’. Тези думи приличат на глаголи, защото те получават флексии, предаващи различни оттенъци на трайността... ‘стара къща’, ‘временна къща’, ‘къщата, в която съм бил’, ‘къща, която започна’ и т. н.“ (Whorf 1956, 215–216).

Ние представяме времевите понятия като съотнесени с ‘обективното време’. Говорим и мислим за някакви ‘пет минути’, ‘десет дни’, ‘една година’ така, както говорим за ‘пет ябълки’, ‘десет метра’, ‘едно завъртане на Земята около Слънцето’. Но в действителност ние никога не намираме в света десет дни заедно или една година време пред нас. Въпреки това ние сме създали понятие за обективно Време, което съвсем не е същност, позната на всички хора.

Тук трябва да се отнесе към изследването на Бенджамин Уорф върху езика хопи и ‘метафизиката’, която стои ‘под него’: хопи не намират никакво *обективно време*, не броят дните като обекти, а отнасят траенето и следването единствено към вътрешния опит. В езика хопи описанието на времето е различно от привичното за нас, прието като очевидност. Там се описва вътрешен поток и се разделя *минало-и-*

сегашно от бъдеще-легендарно. Външните събития не се отнасят времево към наблюдателя, а пространствено-времево. В *навахо* също няма обективно време в смисъл на измерима величина. (Whorf 1956, 112–124, 134–159).

748. Непреводими понятия.

Локалните категории като ‘*τεος*’ (гр.), ‘*tempus*’ (лат.), ‘*nibanna*’ (пали), ‘*心*’ ‘*hsin*’ (кит. сърце, ум) не се превеждат пряко и пълно на далечни езици, а се интерпретират, описват се с думи от естествени езици. Ако те се преведат с аналогични категории, смисълът им се променя. Когато обаче те се опишат в естествени езици, смислите им се пренасят като човешки споделени жизнени процеси.

Локалните категории носят локални смисли, и ги изразяват оптимално само в собствения език.

Тези категории могат да се проумеят, колкото повече се навързват в една схема и се описват с възможно най-естествени, споделими между културите думи или символи.

Понятието ‘*количество време*’ е местно. Известно е, че Исаак Нютон въвежда *абсолютно математическо време* заедно с относително време: час, ден, месец. В езика си индианците *хопи* обаче не използват числа за цикли и периоди: „...нашият език често смесва две различни ситуации, тъй като за двете има един и същ начин на изразяване. Когато говорим за ‘десет крачки напред’, ‘десет удара на звънеца’ и за някаква подобна циклична последователност, имайки предвид няколко ‘пъти’, у нас възниква такава представа, както и в случая на ‘десет дни’...”

Понятията за време губят връзка със субективното възприемане на ‘ставащото по-късно’ и се обективират в качеството на изчислими *количества*, т. е. отрязъци, състоящи се от отделни величини, в частност дължина, както дължината може да бъде реално разделена на дюймове. ‘Дължината’, ‘продължителността’ на времето се представя като ред еднакви величини, подобно, да кажем, на ред бутилки...

Израз като ‘десет дни’, не се употребява. За еквивалент му служи израз, посочващ процеса на броене. По такъв начин, *they stayed ten days* („те стояха десет дни“) се превръща в „те стояха до единайсетия ден“, или „те тръгнаха след десетия ден“. “*Ten days is greater than nine days*” („Десет дни е повече от девет дни.“) се превръща в „Десетият ден е по-късно от деветия.“... Вместо нашата лингвистически осмислена обективизация на областта на съзнание, която наричаме ‘време’, езикът *хопи* не дава никаква форма, съдържаща идеята „става по-късно“, същност на понятието за време“ (Уорф 1956, 140).